

Бранислав Пантовић

Ивана Башић

Етнографски институт САНУ, Београд

mr.pantovic@gmail.com

xeliot@gmail.com

Значај „двоструке укоренености“ (Потенцијал исељеника у међународним интеракцијама и креирању имица држава)*

У раду се, имајући у виду претходна етноантрополошка, социолошка, политиколошка и комуниколошка истраживања, разматра утицај трансмиграната на стварање и развој интеракција између земље порекла и земље дестинације. Истражује се потенцијал исељеника у активностима посредовања између различитих држава, друштава и култура, те у формирању имица државе. Циљ рада је подстицање истраживања и дискусија о односу између исељеника, матице и земље пријема, дијаспори као потенцијалу за развој међународних односа, те примене научних закључака на креирање државне стратегије у погледу дефинисања међународних односа и идентитетске политике.

Кључне речи:

миграције,
трансмигранти,
имиц државе,
међународне
интеракције, Србија

*‘Како може бити мира без обостраног разумевања
људи, и како је то могуће ако се не познају?’*

Лестер Б. Пирсон

Транснационалне интеракције

Затвореност унутар оквира сопствене етничке групе отежава сагледавање специфичности свог етничког идентитета, будући да свакодневно окружење и начин живота, услед устаљености и рутине, умањују могућности опа-

* Рад је резултат истраживања на пројекту *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије. Израда мултимедијалног интернет портала ‘Појмовник српске културе’* (бр. 47016), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

жања посебности. Путовања или живот изван матичне средине повећавају способност уочавања различитости обичаја и културних норми. Увиђање различитости неминовно је праћено процењивањем и упоређивањем сопствених вредности са вредностима других, што је процес који утиче на самоспознају. Ово се објашњава чињеницом да је „основа за успостављање друштвеног идентитета способност разликовања на релацији ‘ја’ – ‘други’ и ‘ми’ – ‘они’, која се прави у свим језицима и културама“ и представља базични идентификацијски механизам (Прелић 2008, 25). Уочавање различитости и успостављање разлика између себе и других одлучујући је моменат у изградњи идентитета: „Тај процес категоризације, будући да омогућава разликовање ‘нас’ и ‘њих’, представља један од кључних чинилаца припадности групи, односно представља важан део процеса социјалне идентификације, као и важан механизам социјалне оријентације који битно утиче на креирање и дефинисање позиције појединца у свету“ (Пешић 2012, 3).

Контакт са различитим идентитетима може резултирати самоспознајом, а ново искуство може, у краћем или дужем периоду, генерисати промене у размишљању, али и у интуитивној и афективној сфери. Идентитет сваког појединца спада у ред „неухватљивих“ појмова које није лако дефинисати, јер је реч о веома динамичном и променљивом феномену (Stepić 2012)¹. Идентитет групе, као што је нација, која спада у ред „замишљених заједница“, такође је динамичан и променљив. Ова колебљивост и променљивост видљива је већ у самој дефиницији нације – према субјективној „француској“ концепцији, припадност нацији је израз рационалног и уговорног избора припадности заједници; према „немачкој“, објективној – романтичарској концепцији, национална припадност се одређује на основу етничких и културних критеријума (Tijes 2009, 333). Идентитет припадника иселјеника обједињује оба појма – на основу културних и етничких критеријума они припадају једној нацији, на основу „рационалног“ избора другој.

Идентитет, свакако, није статичан и затоврен ентитет – „претпостављено ‘стабилно језгро сопства’ (или хомогено поимање идентитета) прикрива вишеструкост позиција које постоје иза сваког идентитета [...] и док се чини да идентитети призивају неко порекло из историје, они у ствари више искориштавају ресурсе историје, језика и културе“ (Радовић 2009, 15). Стога се идентитети, посебно они групни, могу разграђивати и креирати. Различитост идентитета може представљати обједињујући фактор, јер је за процес саморазумевања и разумевања различитости, нужна комуникација између нас и других. Јединственост идентитета условљава самопредстављање, па „тако чин представљања себе другима, као својеврсна интерпретација сопственог идентитета, у исто време обавља функцију потврђивања идентитета“ (Rogač 2009, 124).

¹ Комплексност овог феномена, и поред бројних покушаја у оквиру различитих друштвених дисциплина, чини га и даље извориштем бројних дилема које ограничавају напоре у његовом научном одређењу (Пешић 2012, 2–19).

Људи налазе сопствено место у друштву дефинисањем и редефинисањем своје позиције, своје слике о стварности и свог односа са околином. Исто тако, једна држава може да креира слику о себи у међународном окружењу у складу са својим деловањем, са позицијом за коју верује да има у свету и са односом према другим земљама. Самопрезентације земље блиско су повезане са аутоидентификацијом, што неминовно упућују ка питању: *Ко смо и како нас други виде?* (Рогач Мијатовић 2014, 115). Тачан одговор на ово кључно идентитетско питање могао би да помогне у изградњи ефектнијих интеракција (дипломатских, економских, политичких итд.), при чему стратегије презентовања на глобалном нивоу постају део стратешких пројеката за развој друштва (Пантовић 2011, 143), јер је идентитет „у великој мери повезан са представљањем, са јавним имицом који појединац формира приказујући се другима“ (Радовић 2009, 16).

У овом тренутку, идентитетска политика Србије нејасно је поприште разноликих тенденција, или – као што то Радовић формулише: [...] могло би се рећи да је Србија разапета између ретрадиционализације и модернизације и да је карактерише плурални идентитет“ (Радовић 2009, 60). Ова унутрашња идентитетска контрадикторност и конфузија рефлектују се и на репрезентацију земље у међународним оквирима, али и на односе са дијаспором, те на могућност да се искористи њен повезујући потенцијал.

Када се помињу ефектни односи и бољи ефекти интеракција, требало би имати у виду да глобализација,² као постепени и прогресивни циклус светских интеграција, резултира повећањем интернационалне размене и интеракције, у којој ће најбољи стратеги постићи успех, који није нужно повезан искључиво са финансијским могућностима или са неком другом врстом моћи (Anholt 2007). За успостављање те пожељне ефективне интеракције потребна је јасна и убедљива визија (развоја, мета, могућности, потенцијала итд.) појединца, земље или региона, ради „прорачуна“ оквира деловања. Ово је битно, пре свега, због контролисања пропратних ефеката међународне интеракције, а посебно због тенденције формирања слика, генерализација и перцепција о другима,³ које стварају додатну, нематеријалну вредност – *имици*. У општој борби за пажњу, задобијање поверења и кредибилитета, мера успеха може бити управо дискурзивни систем презентације стварности (Рогач Мијатовић 2014, 15).

Имиц држава, као пропратни ефекат њихових интеракција, „никада раније у међународним односима [...] није имао толики значај, а [...] његова изградња изједначава се са изградњом моћи“ (Радојевић 2010, 85). Упркос

² Глобализација је појам који се данас користи у различитим областима и може представљати параметар за дескрипцију промена у друштву, тако да постоје бројне дефиниције овог феномена које одражавају различитост његовог поимања. Једна од дефиниција одређује глобализацију као повећање међународне размене на тржиштима добара и услуга, укључујући раст и развој институција које премошћују националне границе – предузећа, владе, међународне институције и невладина удружења (Deardorff / Stern 2001).

³ Истинитих или не, заснованих на стварности или не.

мултикултуралности, глобализму и проблематизовању појма нације, имиц држава и даље у великој мери зависи од имица нације, јер је, баш као што је Бенедикт Андерсон приметио, „бивање нацијом (nation-ness)“ и даље „најуниверзалнија призната вредност у политичком животу нашег доба“ (Anderson 1998, 14–15). Иако се редовно јављају предвиђања да ће националне државе нестати у процесу глобализације, може се једино приметити да у модерним друштвима долази до измене појма нације, који све више иде у правцу „француске“ уговорне дефиниције те, стога, долази и до модификација идеје националне државе, али то још не значи њен нестанак.

Према Котлеру, имиц државе представља скуп веровања и утисака које људи имају о одређеним местима, где су комплексно процесуиране (свесно или несвесно) многобројне асоцијације и различите информације које „долазе“ из тог места и/или су у вези са тим местом (Kotler, Haider / Rein 1993, 141). Тако да је имиц – уколико се посматра као резултат комуникације, а комуникација разуме као размена смисла заједничког за учеснике комуникације (Skinner 1990) – резултат кружног комуникацијског процеса⁴. Продуктивност комуникације зависи од кода, па је неопходно да пошиљалац и прималац користе заједнички код. Група људи који деле идентитет поседује одређене заједничке кодове, али ако постоји одређена временска или културна дистанца између примаоца и пошиљаоца, успех интеракције зависи од различитих историјских, географских, социолошких, политичких и других особности учесника. Самим тим, контекст у коме се ствара имиц земље уско је повезан са конструкцијом друштвеног идентитета, из чега се може закључити да је повезаност идентитета и имица изузетно комплексан феномен (Rogač 2009, 121).

Имиц државе се ствара без обзира на то да ли се утиче на његов процес или не (Anholt 2007). Када је реч о свесном утицају на конструкцију имица, неопходно је, поред самоодређења и самопредстављања у међународном амбијенту, обезбедити реструктурирање и адаптирање јавне комуникације, како унутар земље, тако и у међународном амбијенту⁵. Овде се на процес стварања имица државе у међународном амбијенту гледа као на „борбу за пажњу“, где успех зависи од начина на који се представља нека стварност. Међутим, треба имати у виду да се у случају „комуницирања ради комуникације“, може мало тога учинити.⁶ За промену имица државе⁷ требало би дефи-

⁴ „Укратко, термин ‘имиц’ замењује ‘изглед’, а везује се преваходно за представљање у јавности и тиме формирану слику. Дакле, имиц је неодвојив од комуникације“ (Rogač 2009, 124).

⁵ Заговорници *јавне дипломатије*, сматрају да се она оријентише ка изградњи дугорочних међународних односа, а преношење информација и „продавање“ позитивног имица виде као део њеног деловања (Рогач Мијатовић 2014, 32).

⁶ Рекламне кампање, на пример, не могу подстаћи дугорочни план у усмеравању ефекта имица земље (Anholt 2007).

⁷ Земље могу да управљају својим имицом у међународном окружењу, будући да се не ради о природној одлици или фактору, већ о друштвеној конструкцији чији циљ може да

нисати ко се бори за пажњу, за које вредности се залаже, из којих интереса, којим мотивима се руководи и која средства користи (Рогач Мијатовић 2014).⁸ Овакво детаљно приступање конструисању имица државе подразумева компетентно деловање у међународном амбијенту зарад постизања значајних пропратних ефеката.⁹

Једна од стратегија у изградњи позитивног имица, стварању његовог жељеног ефекта у међународном амбијенту и побољшању комуникације између држава подразумева ангажовање оних група или појединаца који деле исти код комуникације и могу у међународној комуникацији помирити различитости и усагласити потребе, доприносећи ефективној интеракцији и стварању друштвених мрежа ради размене идеја, добара, људи итд. Стога се посебно истиче потенцијал миграција, јер исељеници¹⁰ могу да играју битну улогу у медијацији и успостављању добрих односа између земље порекла и земље пријема. Бобић, на пример, сматра да „чланови дијаспоре поседују различите нивое хуманог или културног капитала у смислу достигнутог нивоа образовања, вештина, разних практичних знања“ итд. (Бобић 2009, 368), па они могу другачије да сагледају неку ситуацију у матици или земљи пријема и допринесу адекватном деловању влада. Ово се може видети на примеру „размене мозгова“ или „циркулације мозгова“.¹¹ С друге стране, мигранти могу да поседују *социјални капитал*, што подразумева постојање неформалних веза и мреже комуникације, које се заснивају на поверењу, реципроцитету и заједничким вредностима (Ionescu 2005, 48).¹² У овом случају, дијаспорама се „при-

буде креирање мишљења и/или утицање на њега, добијајући тако одређени степен моћи (Langer 2001, 5).

⁸ Ово је мултидимензионални приступ који подразумева дефинисање одређених особености државе (избор симбола или елемената) за формирање имица, контекста у коме се креира и делује имиц, начин креирања и пожељне резултате у међународном амбијенту.

⁹ „Добар“ имиц државе може да утиче на позицију у међународним политичким и економским односима (Радојевић 2011, 171).

¹⁰ Под овим појмом се подразумевају и исељеници и дијаспора. „Појам ‘исељеник’ говори о неком ко нема намеру да се врати, те имплицитно, али и правно (‘исељенички пасош’) саопштава да су то људи који су постали држављани других држава, у којима остварују своја грађанска права“ (Ковачевић/Krstić 2011, 974). *Дијаспора* означава исељенике који поседују држављанство друге земље, као и њихове потомке: „Термин ‘дијаспора’ упућује на исељеничке групе, које, за разлику од ‘миграната’, важе за исељеничку популацију у иностранству и генерације рођене у иностранству од родитеља странаца који јесу или могу бити држављани земље свог пребивалишта (Ionescu 2005, 8).

¹¹ „Развитак децентрализованих и глобализованих привреда развијених земаља почива на сталној потражњи, али и размени и циркулацији кадрова. Широм света, владе и међународне организације убрзано раде на развијању нових приступа који би омогућили прилагођавање политичког одговора новим трендовима мобилности и миграција, [...]. Резултати истраживања упућују на закључак да грађење мостова са нашом интелектуалном дијаспором првенствено треба да се развија кроз проналажење адекватних начина за размену и циркулацију знања, односно сарадње „на даљину“, а не опцију повратка“ (Предојевић-Деспих 2011, 61).

¹² Социјални капитал се испољава у три вида, као „везујући“ (*bonding*), који се односи на везе између сличних особа у сличним ситуацијама (међу члановима најуже породице, бли-

писује изузетна улога у тзв. пост–конфликтним друштвима, тј. онима која су претрпела разарања услед великих катастрофа, ратова и политичких криза“ (Бобић 2009, 363).

Поред тога, мигранти могу имати одлучујући значај за економски развој земље порекла и земље пријема; дознаке су често важан извор страног капитала,¹³ с друге стране, непосредни контакти са другим државама за земљу пријема могу постати „пречица“ за улагања и остварење економског интереса. Такође треба напоменути „дубоку емоционалну везаност за свој крај“ коју Павловић (1990, 131) назива „исељенички сентимент“ или „исељенички патриотизам“,¹⁴ што представља својеврсни „афективни капитал“ исељеника, јер се заснива на „осећањима појединца, као што су лични интерес да се помогне својој земљи, на основу осећања одговорности [...], па некада и на осећању кривице“ (Бобић 2009, 369).

Наведени примери интеракција који се остварују уз помоћ миграција односе се, наравно, на оне мигранте који добровољно желе да учествују у овом виду повезивања земље порекла са земљом у којој живе¹⁵. Они остварују „бољу“ комуникацију, првенствено због усвајања заједничких кодова комуникације који доприносе узајамном разумевању, па и контролисању пропратних ефеката међународних интеракција. Ово је, такође, могуће захваљујући чињеници да мигранти могу поседовати читав низ вишеструких, специфичних поткова за комуникацију која се води на међународном нивоу. Управо карактеристика „двоструке укореењености“ миграната, који задржавају ранији идентитет, прилагођавајући истовремено своје понашање и размишљање новој средини земље пријема, омогућава успех њихове посредничке улоге.¹⁶ Стога се,

ских пријатеља и суседства), „премошћујући“ (*bridging*), којим се успостављају узајамни односи међу сличним, али удаљенијим особама (другарства и професионални контакти, колеге) и „повезујући“ (*linking*), којим се повезују ресурси различитих људи у различитим ситуацијама, тј. омогућава се употреба ширег спектра ресурса од оног који је на располагању у ужем кругу појединца и групе“ (Бобић 2009, 168, прма Томановић 2004).

¹³ „Србија је у светском врху према значају дознака. Према подацима Светске банке [...] вредност пристиглих дознака у Србију у последње три године (у периоду 2007–2009) превазилази пет милијарди долара. [...] недостатак капитала је највише покривен дознакама [...], а не иностраним кредитима и директним инвестицијама [...]. Дакле, иако се код нас највише пажње поклања страним директним инвестицијама, а указује се и на пораст задужености по основу узетих кредита, најзначајнији извор капитала биле су – дознаке“ (Првуловић / Вучковић 2010, 290–292).

¹⁴ „Најдубљи израз њиховог патриотизма, солидарности и повезаности с матицом свакако је њихов активни допринос борби наше земље у оба светска рата. [...] Велики број наших исељеника и данас изражава повећано интересовање за непосредним контактом и информацијама о свом родном крају“ (Павловић 1990, 131).

¹⁵ „Последњу деценију XX века обележило је значајно развијање научног приступа миграцијама које наглашавају односе које мигранти одржавају са својим породицама, заједницама, традицијама које се налазе изван граница националне државе у коју су се одселили“ (Предојевић-Деспић 2009, 222).

¹⁶ Ово подразумева губитак неких одлика идентитета из земље порекла, а са друге стране, усвајање других из земље у којој се живи. Често су управо „ситни елементи супротности“,

посебно у контексту овог рада, уместо појма „мигрант“ може користити (прецизнији) појам „трансмигрант“, јер одржава транснационалне везе, интересе и активности живота миграната у две земље или више земаља, с обзиром на то да трансмигранте не може да задовољи само једна нација–држава (Kovačević and Krstić 2011, 971).¹⁷

Снажана осећања према земљи порекла, с једне стране, и промене које захтева прилагођавање новој средини, с друге стране, креирају специфичан потенцијал и капитал трансмиграната, који се може добро искористити у међународним интеракцијама. Својеврсна медијација трансмиграната у међународној комуникацији, нарочито у случају када постоји непожељан имиџ земље¹⁸, игра важну улогу. Стога би и матична земља и земља дестинације требало да је посебно третирају. Заправо „највећи број пословних, политичких или личних неуспеха може се објаснити недостатком добре комуникације са околином. „[...] Комуникација је и у средишту политике; рат као најоштрији облик друштвеног сукоба међу државама често је доказ престанка (политичке) комуникације“ (Павловић 2004, 5–15). Самим тим, не би требало занемарити деловање трансмиграната, као медијатора у комуникацији, јер они, иако интегрални део матице, могу бити лојални и цењени грађани земље у којој живе. Трансмигранти могу представљати мост између два друштва и стога могу помоћи у обостраном разумевању.

Резултати истраживања живота миграната показују да су „различитости општеприсутне, а могућности комуникације с другима и разумевање њихових култура су, барем потенцијално, многоструке“ (Predojević-Despić 2010, 445). У том смислу, Предојевић–Деспић предвиђа да се у будућности „очекује проширивање активности мигрантских мрежа, нарочито транснационалних, јер се оне добро прилагођавају процесу глобализације. Такође, оне могу да пруже нова решења за превазилажење друштвених и економских потешкоћа и у земљама порекла и пријема“ (Предојевић–Деспић 2009, 209).

Може се закључити да се миграције прилагођавају условима глобализације, јер се друштвене и културне карактеристике исељеника умножавају, усмеравајући се ка животу у два или више друштва паралелно и развијајући

као што истиче Сињорини, највидљивији и најотвореније истичу разлике, задирући у области укуса и свакодневног обичног живота, те тако храна постаје једно од упоришта етоцентричног става (Sinjorini 1992, 12 према Fabijeti et al. 2002, 20). Управо је култура исхране, и према увиду Д. Радојичић, једна од честих непроменљивих елемената идентитета: „Примећено је, у неким ситуацијама миграције [...] да одређене кулинарске особености опстају чак и у случајевима када изворни језик те мањинске групе бива одавно заборављен“ (Радојичић 2012, 44).

¹⁷ Већина говори два језика, лако се сналази у различитим културама, често живи и у држави порекла и у држави пријема, и води се економским, политичким и културним интересима који захтевају присуство у обе средине (Предојевић–Деспић 2009, 223).

¹⁸ Србија спада у оне државе које немају свеобухватну стратегију неговања свог имиџа како у домаћој, тако и међународној јавности. То не значи да о имиџу државе не брине ниједна јавна институција, већ да се таква политика води спорадично и неусклађено из неколико центара, што често шаље противуречну поруку у јавност (Радојевић 2011, 98).

трансационалне заједнице и трансационалну свест (Предојевић-Деспих 2009, 210). Ове чињенице доприносе ефективној међународној комуникацији, разумевању и размени, па самим тим и контроли пропратних ефеката, као што је утицај на имиџ држава порекла и дестинације исељеника. Стога треба истаћи битну улогу специфичне медијације, која се остварује деловањем и организацијом трансмиграната, а која подстиче повезивање људи, региона и држава, обликујући односе друштва њиховог порекла и садашњег боравка.

Организација трансмиграната и потенцијал њиховог деловања

Трансмигранти представљају посебно важан људски ресурс у међународној сарадњи: „мигрантске мреже, као ефикасне стратегије повезивања људи из географски удаљених подручја, имају важну улогу [...] у обликовању широког спектра односа који спајају друштва порекла и дестинације“ (Предојевић-Деспих 2009, 210). Захваљујући томе, мигрантске мреже могу дати и непосредан допринос у читавом низу области, а ови „доприноси су непосредно повезани са институционалним оквирима, социо-економским околностима и политичким окружењем, као и са питањем перцепција, представа, поверења и социјалне идентификације у домовини и земљи пријема“ (Ionescu 2005, 7). Питања која се тичу трансмиграната требало би да буду у центру пажње великог броја актера који желе да остваре међународну интеракцију, а посебно држава које имају већи одлив или пријем становништва. За ефикасне и квалитетне трансационалне интеракције, поред „добре воље“ трансмиграната, морају се обезбедити одређени услови и у матици, и у земљи пријема.

Требало би да владајуће структуре једне државе поседују свест о разноврсном потенцијалу којим располажу трансмигранти – материјалном и нематеријалном (Predojević-Despić 2010, 443–451); препознавање њиховог потенцијала се може и озваничити посредством политичких и државних стратегија, укључујући и доношење закона који могу олакшати трансационално деловање. Међутим, ипак треба напоменути да је „дијаспора дуго давала свој допринос, не чекајући да је политка покрене, а некада и упркос политици“ (Ionescu 2005, 7). Наиме, Бобић напомиње да „међународна организација за миграције (ИОМ) поседује значајне информације о томе да чланови дијаспоре имају снажан порив да подржавају своје земље порекла“ (Бобић 2009, 367–370). Стога би „одговарајуће и благовремене политике требало да буду способне да препознају и подстакну потенцијалне доприносе дијаспоре и благотворне интеракције са њом, ради подршке развоја и раста матичне земље и земље пријема“ (Ionescu 2005, 21). Сходно томе, изградња поверења и „сигурног“ међународног окружења између исељеника и њихове матице, исељеника и државе пријема, и матице исељеника и државе пријема, стварају предуслове за креирање читавог спектра развојних модела.

У овом контексту, матична држава може да негативну страну исељавања, из позиције извознице радне снаге, нарочито високообразоване и стручне, постепено преобрати у своју корист (Предојевић-Деспих 2009, 226). Овај

вид деловања може се остварити окупљањем исељеника посредством организација које нису формирали сами исељеници, већ групе, организације и институције матичне државе. Ту се, пре свега, мисли на дипломатско–конзуларну мрежу и званичне културне центре који могу пружити различите врсте информација, помоћи и инструкција.¹⁹ Акција матичне државе може бити усмерена ка ширењу идеја, те афирмацију државе и заштиту њених интереса на културном, економском и политичком плану.²⁰ Дијаспора је углавном заинтересована за збивања у земљи порекла, која се, упркос удаљености, рефлектују и на исељенике (Стефановић-Бановић / Пантовић 2013, 129–130).²¹

Међутим, треба имати у виду да се исељеници у земљи пријема углавном самоиницијативно окупљају и оснивају „разна друштва и удружења на националној или завичајној основи“, а програм и циљ свих друштава је веома сличан: окупљање исељеника, њихова заштита, међусобна помоћ, одржавање комуникације са завичајем, очување свог језика и идентитета (Црнић-Пејовић 2007, 177). Постојање тих мрежа сопствених институција, не само данас у савременом свету, него и у прошлости, може се сматрати једним од кључних фактора опстанка мањинских група. Када је реч о стварању транснационалних контаката, посебно треба имати у виду и разноврсне друштвене везе и друштвена груписања исељеника.²²

Свакако, треба поменути и оснивање мешовитих удружења, „као нестраначких, невладиних и непрофитних удружења грађана са циљем да развијају међусобно пријатељство унутар заједнице, негујући добре односе“ (Blagojević 2008, 153).²³ Посредством овог типа институционализоване инте-

¹⁹ Црква и Влада неретко настоје да развију широку и снажну активност ради задобијања поверења и подршке дијаспоре, која може донети одређену корист посредством њеног капитала: економског, културног, социјалног итд. (Бобић 2009).

²⁰ На америчком континенту живео је велики број добростојећих и утицајних емиграната и њихових потомака, од којих је Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца имала потенцијалну корист. Стога је том континенту посвећена посебна пажња двадесетих година прошлог века. Наиме, у допису шефа Исељеничког комесаријата Министарству социјалне политике од 28. јула 1925, насловљеном „Просвјетна (културна) пропаганда за судбину американизације наших исељеника“, наводе се могући начини деловања државе против „интензивне пропаганде за американизацију“, који би могли да доведу до успоравања процеса асимилације. Као планиране мере „културне офанзиве“, између осталог, наводе се оснивања библиотека и народних школа у већим емиграционим центрима (Стефановић-Бановић / Пантовић 2014, 231).

²¹ Нпр. за време ратова се међу исељеницима развијају патриотски покрети.

²² „[...] формирање друштвених веза и друштвених груписања исељеника и њихових потомака указује на безброј друштвених енклава у широј и ужој средини, а њихова разврставања и рашчлањивања упозоравају на још сложеније односе и процесе у таквим срединама“ (Лукић-Крстановић 1992, 111–112).

²³ Благојевић напомиње да „Срби и Турци имају пуно предрасуда, јер се међусобно не познају довољно добро. Један од начина да се то превазиђе било је оснивање удружења српско-турског пријатељства под називом ‘Инат’“ (Blagojević 2008, 153).

ракције припадника различитих народа, могуће је остварити активно самоиницијативно реаговање на разне појаве друштвене стварности.

И у погледу актуелних политичких дешавања, исељеници могу да буду посредници између матице и земље пријема, посебно када је реч о пласману идеја и начину виђења стварности.²⁴ Ваља поменути и важан повезујући потенцијал уметника у дијаспори, будући да они истовремено могу да промовишу културу земље свог порекла, као и заједнице у којој живе; представљајући двоструки културни ентитет, посредством своје креативности и талента могу да креирају друштвене репрезентације, учествују у дијалогу и разбијају стереотипе и предрасуде свих учесника (Chait 2014).²⁵ У овом случају, званични културни центри земље матице у иностранству имају значајну улогу; на пример помажући финансијски и логистички исељенике на културном и про-светном плану (Радојевић 2010, 86).

Скорашња турнеја Београдске филхармоније у САД као „средство за остваривање амбициозног циља који се односи на сакупљање новаца од дијаспоре у САД, како би се изградила нова концертна сала филхармоније“ (М.С. 2014), један је од свежих примера интеракције матичних културних институција и дијаспоре. Међутим, државно организована континуирана сарадња између дијаспоре и српских институција просвете и културе обезбедила би боље ефекте, не само у погледу финансијске помоћи дијаспоре матичним институцијама, већ и у погледу промоције правих и трајних културних вредности матичне државе међу нашим исељеницима.²⁶

Други кључни вид окупљања српске дијаспоре обележен је религијским контекстом и одвија се у окриљу Српске православне цркве. Стога не треба да чуди што унутар саме дијаспоре долази до подела, при чему се они који припадају таласу интелектуалне и/или „урбане“ миграције²⁷ – будући да свој национални идентитет не повезују са религијом, руралном културом и трендом ретрадиционализације – дистанцирају од „завичајних“, фолклорних и

²⁴ Нпр. Коинова напомиње случај албанске дијаспоре, која је деловала у складу са интересима признавања тзв. Републике Косово: „Како су косовске сецесионистичке елите имале малу подршку из иностранства – укључујући и Албанију – ЛДК стратегији интернационализације конфликта била је неопходна уградња веза са алтернативним недржавним актерима, укључујући предузетнике из дијаспоре. Тако су већ 1992-1993, ЛДК канцеларије ницале у Сједињеним Државама, Канади, Аустралији, Турској, Немачкој, Швајцарској, Норвешкој, Шведској и осталим европским земљама“ (Koinova 2013, 439).

²⁵ „Уметници из дијаспоре имају способност да успоставе комуникацијску везу између неколико различитих реалности: они могу да се непосредно обрате људима из дијаспоре и њиховом пореклу [...] и да делују као партнери у друштву растуће бикултуралности, глобализације и хибридизације“ (Chait 2014).

²⁶ „Културна понуда“ матичне земље српској дијаспори не треба да се своди на продукте комерцијалног кича са „фолк“ етикетом, што се нажалост учестало дешава.

²⁷ „Сеобе и насилна исељавања становништва представљају битне карактеристике српске историје. [...] Од средине осамдесетих година проценат високообразованих се непрекидно повећавао“ (Благојевић 2011, 359). Ауторка такође наводи да је већина њих отишла ради професионалног усавршавања и израде доктората и постдоктората (Благојевић 2011, 364).

црквених удружења, постепено губећи везу са матицом и потискујући свој српски идентитет у други план. Истовремено, управо овај талас „интелектуалне“ миграције може у највећој мери допринети успостављању финансијских, културних, научних и просветних веза између матице и земље живота, добрих дипломатских односа, те позитивном имиџу матичне државе. Из тог разлога, у фокусу матичних држава приликом организовања институционалних веза са дијаспором треба да се нађе управо ова групација, која ће, захваљујући озбиљном државном подстицају, бити додатно мотивисана не само да очува свој национални идентитет, већ и да помогне матичној држави у формирању позитивног имиџа, а самим тим и у одржавању добрих културних, економских и дипломатских веза са другим државама. Међутим, да би комуникација између матичне државе и новије миграције била успостављена, неопходно је (ре)дефинисање националног/државног идентитета, који неће бити оптерећен етноцентризмом, те традиционалистичким и религијским дискурсом.

Јасно је да пропратни ефекти интеракције у којој су мигранти организовани посредници између земље порекла и пријема могу бити разноврсни. Јединственост трансмиграната и њихова медијаторска улога могу бити вишеструко корисне, те стога „савремене међународне миграције представљају важан део глобализацијских процеса“, посебно у сфери економије, када је реч о кретању капитала, роба и услуга, али и на ширем друштвеном плану – када је реч о токовима кретања идеја, културних добара и људи (Predojević-Despić 2010, 443). У поменутим случајевима, постојање свести о припадности некој заједници представља вид нематеријалног потенцијала, вредности или ресурса, како оних држава које примају исељенике, тако и њихових матица. Из тога следи закључак да организовање и адекватна сарадња исељеника, матице и земље пријема може знатно допринети лакшем достизању жељених резултата у међународном амбијенту. Притом се мора водити рачуна о континуитету постојања и функционисању институција које окупљају исељенике у земљи пријема, зато што то одређује континуитет друштвеног живота групе и постојања њене унутрашње друштвене динамике (Прелић 2008, 366-368), али је неопходно разумети и разлике у поимању националног идентитета између различитих генерација дијаспоре.

Завршна разматрања

Генерална директорка Унеска Ирина Бокова је у свом говору 7. октобра 2010. године у Милану, рекла следеће: „Глобализација више није питање *контакта*, као што је била у 16. веку, већ је питање шта можемо да *поделимо*. Како да градимо универзалну заједницу, имајући у виду различитости народа?“. Одговор на њено питање могао би укључити специфичност деловања трансмиграната, с обзиром на то да глобализација „смањује“ свет, па су људи више него икада раније постали међусобно повезани и зависни. Деловање трансмиграната као заједничког ресурса матице и земље пријема може да пружи веће шансе за доследност и успех интеракција у глобализацији, јер, по

својој природи, ствара транснационалне друштвене просторе или јавну сферу разапету између различитих земаља (Предојевић-Деспих 2009, 223). Сагледавање ових чињеница, даје прилику за примереније деловање и коришћење доступних ресурса у међународном амбијенту, јер су „савремени друштвени системи [...] све више суочени са потребом за трансформацијама знатних сегмената друштвене структуре“ (Радовић 2009, 26).

Разумевањем миграната као једног од важних ресурса за међународно деловање, могу се избећи и негативне поделе у међународном амбијенту: јак – слаб и пријатељ – непријатељ, управо захваљујући конотацијским обележјима која у комуникацији поседују трансмигранти, а која дозвољавају двојну идеологију²⁸ и двојни идентитет, те, самим тим, обезбеђују „код“ за разумевање различитости/другости и представљање у међународном амбијенту. Због тога би било значајно детаљно и продубљено истраживање могућих видова културне, економске и политичке сарадње са припадницима мигрантских група, али и непосредна практична примена резултата оваквих истраживања.

Миграције могу резултирати „ублажавањем“ граница и различитости између друштава, те се овде неминовно суочавамо са темама локалног и глобалног. Будући да се предвиђа повећање међународних интеракција које резултирају повећањем миграција, посебним третирањем транснационалног амбијента и упознавањем миграната са могућностима и бенефицијама интеракција, државе могу успоставити базу за различите modele међународног деловања и контролу пропратних ефеката својих интеракција и имица у међународном амбијенту. Непостојање добро осмишљене стратегије, важне за опстанак и ваљано функционисање у даљим глобализацијским процесима, може указати на неспособност државе да успешно комуницира са (потенцијалним) партнерима у међународним односима, али и са сопственим грађанима, чиме се истовремено шаље порука о недостатку самосвести и мањку одговорности за добробит сопственог друштва, као и о затворености за друге.

Цитирана литература и други извори

- Anderson, Benedikt. *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato, 1998.
- Anholt, Simon. *Competitive identity: the new brand management for nations, cities and regions*. London: Palgrave Macmillan, 2007.
- Blagojević, Gordana. “Recent Turkish Migrants in Serbia and the Role of the Serbian-Turkish Friendship Association”. *GEI SANU*, 2008: 149-157.
- Bokova, Irina. “Address by Ms Irina Bokova in Milan, Italy”. *UNESCO*. 7 October 2010. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001896/189621e.pdf> (последњи приступ 30. јануара 2013. године).

²⁸ Мисли се на идеологију у ширем значењу – као скуп мишљења која чине идејну целину, а не у значењу политичке или неке друге доктрине.

- Chait, Jonathan. *The USC Center on Public Diplomacy (CPD)*. 30 de May de 2014. <http://usepublicdiplomacy.org/blog/diaspora-artists-and-their-potential-within-national-public-diplomacy-strategy> (последњи приступ 4. септембра 2014. године).
- Deardorff, Alan, / Robert. Stern. “What you should know about globalization and the world trade organization”. *Review of international economic*, 2001.
- Fabijeti, Ugo, / Maligeti, Roberto, / Matera, Vinčenco. *Uvod u antropologiju. Od lokalnog do globalnog*. Beograd: Clio, 2002.
- Ionescu, Dina. *Engaging Diasporas as Development Partners for Home and Destination Countries: Challenges for Policymakers*. Workshop discussion paper, Geneva: International Organization for Migration, 2005.
- Koinova, Maria. “Four Types of Diaspora Mobilization: Albanian Diaspora Activism For Kosovo Independence in the US and the UK”. *Foreign Policy Analysis Volume 9, Issue 4*, 2013: 433–453.
- Kotler, Philip, Donald H Haider, / Irving Rein. *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*. New York: The free press, 1993.
- Kovačević, Ivan, / Marija Krstić. „Između istorije i savremenosti: antropološko proučavanje gastarbajtera u 21. veku.“ *Etnoantropološki problemi*, 2011: 969-982.
- Langer, Roy. *Place images and place marketing*. Working Paper, Copenhagen: Copenhagen Business School: Department of Intercultural Communication and Management, 2001.
- Predojević-Despić, Jelena. „Mogućnosti za povezivanje i saradnju sa Srbijom - stavovi novije srpske dijasporе u Kanadi i Sjedinjenim američkim državama“. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke br. 131*, 2010: 443-453.
- Rogač, Ljiljana. „Kulturna dijagnostika identiteta i imidža Srbije u evropskom kontekstu“. *Kultura*, 2009: 120-140.
- Skinner, S. J. *Marketing*. Boston: Houghton Miffling Company, 1990.
- Stepić, M.P. „O srpskom geopolitičkom identitetu.“ *Srpska politička misao (2)*, 2012: 11-40.
- Tijes, An-Mari. „Kulturna proizvodnja evropskih nacija“. U *Identitet(i). Pojedinaac, grupa, društvo*, Katrin Halpern / Žan Klod Ruano-Borbalan (ed.), 332 – 344. Beograd: Clio, 2009.

- Благојевић, Гордана. „Одлив мозгова из Србије од деведесетих година 20. века до данас: један поглед изнутра“. *Тематски зборник 'Срби - народ који нестаје'*, 2011: 359-368.
- Бобић, Мирјана. „Дијаспора као економски и социјални капитал Србије“. *Социолошки преглед vol. XLIII, no. 3*, 2009: 361-377.
- Лукић-Крстановић, Мирослава. *Срби у Канади – живот и симболи идентитета*. Београд: ЕИ САНУ, 1992.
- М.С. „‘Њујорк тајмс’ : Неконвенционални пут Београдске филхармоније“. *Политика*, 10 октобар 2014: 12.
- Павловић, Миливоје. *Односи са јавношћу*. Београд: Мегатренд универзитет, 2004.
- Павловић, Мирјана. *Срби у Чикагу – проблем етничког идентитета*. Београд: ЕИ САНУ, 1990.
- Пантовић, Бранислав. „Препознатљивост као добробит у глобализацији“. *Гласник Етнографског института САНУ LIX(1)*, 2011: 143-164.
- Пешић, Милена. „Национални идентитет у дискурзивној пракси“. *Политичка ревија*, 2012: 1-26.
- Првуловић, Владимир, / Владимир Вучковић. „Инвестициони капитал српске дијаспоре за улагања у нашу привреду - реалност или илузија“. *Српска политичка мисао бр. 3*, 2010: 289-304.
- Предојевић-Деспић, Јелена. „Мигрантске мреже: незаобилазна перспектива у проучавању савремених међународних миграција“. *Социолошки преглед vol. XLIII, no. 2*, 2009: 209-229.
- Предојевић-Деспић, Јелена. „Наши стручњаци у иностранству и везе са Србијом – између повратка и сарадње ‘на даљину’“. *Социјална мисао*, 2011: 61-78.
- Прелић, Младена. *Ни овде ни тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*. Београд: Етнографски Институт САНУ, 2008.
- Радовић, Срђан. *Слике Европе*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2009.
- Радоевић, Предраг Д. „Анализа основних димензија имица Србије“. *Национални интерес*, 2011: 171-222.
- Радоевић, Предраг Д. „Важност нових димензија моћи за унапређење имица државе: случај Србије“. *Српска политичка мисао број 4/2010*, 2010: 77-104.
- Радочић, Драгана. *Дијалози за трпезом: антрополошка монографија о култури исхране*. Београд: Етнографски институт САНУ и ЈП Службени гласник, 2012.

Рогач Мијатовић, Љиљана. *Културна дипломатија и идентитет Србије*. Београд: Клио, 2014.

Стефановић-Бановић, Милеса, Бранислав Пантовић. „Настава Југословенских учитеља у Аргентини 1939–1944“. *Гласник Етнографског института САНУ* 62(1), 2014: 227–243.

Стефановић-Бановић, Милеса, / Бранислав: Пантовић. „Наша дијаспора у Аргентини“. *Гласник Етнографског института САНУ* LXI(1), 2013: 119–131.

Црнић-Пејовић, Марија. „Исељавање Бокеља до Другог свјетског рата“. *Бока, Зборник радова из науке, културе и умјетности*, 27., 2007: 165–201.

Branislav Pantović

Ivana Bašić

The Importance of 'Double Embeddedness' (The Potential of Migrants in International Interactions and in the Creation of National Images)

This paper closely examines the influence of trans-migrants on the formation and development of interactions between the country of origin and the adopted country, based on the previous ethnoantropological, politicological, sociological and communicological researches. The potential of migrant activities is studied in interactions between countries, societies and cultures, as well as in the formation of national and country images.

Key words:

migrations,
trans-migrants,
country image,
international
communication, Serbia

The dual identity and dual ideology of trans-migrants is viewed as an important factor for possible improvement of international relations, while avoiding unnecessary segregations and conflicts. Therefore, research of different aspects of cultural, economic and political cooperation with members of various migrant groups could lead to results that could stimulate overall improvement of international communication and other interactions, minimalising 'problematic' differences between societies. The results of the research can also be used to form a well-thought activity which is important for an appropriate functioning in global processes. Non-existence of the activity could result in an inability of a country to successfully communicate in international relations but also with its own citizens. The aim of this work is to incite further research and discussions about the relations between the migrants, the country of origin and the adopted country, with the diaspora acting as the potential springboard for future development of international relations while applying the scientific conclusions on the creation of the national strategy in a sense of defining the international relations and the policy of identity.